

dr hab. Anna Nowicka-Struska, prof. UMCS
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
e-mail: anna.nowicka-struska@mail.umcs.pl
<https://orcid.org/0000-0002-5412-3925>

Księga fundacji klasztorów karmelitanek bosych prowincyjnej polskiej Ducha Świętego – projekt historiograficzny, artystyczny, literacki i niezwykła książka rękopiśmienna krakowskich zakonnic z początku XVIII wieku

KSIĘGA FUNDACJI KLASZTORÓW KARMELITANEK BOSYCH PROWINCYJEJ POLSKIEJ DUCHA ŚWIĘTEGO:
A HISTORIOGRAPHICAL, ARTISTIC AND LITERARY PROJECT AND AN UNUSUAL HANDWRITTEN BOOK
BY CRACOW NUNS FROM THE EARLY 18TH CENTURY

Summary

The article discusses issues such as the authorship, structure, purpose, artistic binding, and overall idea of the 17th-century historiographic manuscript *Księga fundacji klasztorów karmelitanek bosych prowincyjnej polskiej Ducha Świętego*, kept in the Library of the Discalced Carmelites in Cracow, file No. 255. The monastic historiography of the Discalced Carmelites is a unique phenomenon in the writing of the Old Polish era. The chronicles were written in simple, colloquial language, far from sophisticated erudition, and their authors passionately reported on the most important events in the life of the convent. Their relations are an example of domestic diarism featuring a collective protagonist. The initial parts of the chronicle, the so-called “little chronicles” or “brief descriptions of foundations,” had an elevated and solemn character. The manuscript discussed in the article is a collection of all the “short descriptions,” i.e. the introductory parts of the conventual chronicles of Carmelite foundations in Poland and Lithuania, written up to 1725. Manuscript No. 255 is one of the most beautiful manuscripts preserved in the collection of the Discalced Carmelite nuns in Cracow. All the elements of the manuscript prove that it was designed as a comprehensive, unique manuscript book, combining diverse graphic and printmaking techniques with foundational texts crucial to monastic identity. The analysis of the manuscript reveals the manuscript’s relations with other manuscripts from the Library of the Discalced Carmelites and European Teresian texts (*Vita Effigiata Della Serafica Vergine S[aint] Teresa di Gesù*, 1670). When designing the book, the author of the manuscript used poetic texts on the title page and frontispiece. The manuscript contains brief

descriptions of the foundation of the convents in the order of their creation. Various elements of the manuscript make it possible to determine the time of its creation and its author, as well as the process of creation and the purpose of the work. The beautiful codex shows the ambitions of the convent and reflects the passion of the author.

Keywords: Discalced Carmelite nuns; historiography; manuscript; Cracow order; diarism; poetry; chronicle

Streszczenie

W artykule omówione są zagadnienia, takie jak: autorstwo, struktura, cel spisania, oprawa artystyczna i całościowa idea, związane z historiograficznym rękopisem XVII-wiecznych karmelitanek bosych: *Księga fundacyj klasztorów karmelitanek bosych prowincji polskiej Ducha Świętego*, znajdującym się w Bibliotece Karmelitanek Bosych w Krakowie, sygn. nr 255. Historiografia zakonna karmelitanek bosych jest w skali piśmiennictwa polskiego epoki staropolskiej wyjątkowym zjawiskiem. Kobięce kroniki pisane były prostym, potocznym i dalekim od wyrafinowanej erudycji językiem, a ich autorki z pasją relacjonowały najważniejsze wydarzenia domowe. Ich zapiski stanowią przykład pamiętnikarstwa domowego, którego bohaterem była zbiorowość. Początkowe części kronik, tzw. małe kroniki, czy krótkie opisanie fundacji miały podniosły i uroczysty charakter. Manuskrypt omawiany w artykule jest zbiorem wszystkich powstałych do 1725 roku kronikarskich „krótkich opisań”, czyli wstępnych części kronik konwentalnych fundacji karmelitańskich w Polsce i na Litwie. Rękopis nr 255 należy do najpiękniejszych manuskryptów zachowanych w zbiorach karmelitanek bosych w Krakowie. Wszystkie elementy rękopisu zdradzają, że został on zaprojektowany jako całościowa, wyjątkowa książka rękopiśmienna, łącząca zróżnicowane techniki graficzne i drukarskie z kluczowymi dla tożsamości zakonnej tekstami założycielskimi. Analiza rękopisu pokazuje zależności manuskryptu z innymi rękopisami z Biblioteki Karmelitanek Bosych i europejskimi tekstami tereziańskimi (*Vita effigiata della serafica vergine s[ancta] Teresa di Gesu* 1670). Autorka rękopisu projektując książkę, posłużyła się na stronie tytułowej i frontyspisie tekstami poetyckimi. Manuskrypt zawiera krótkie opisy fundacji klasztorów bosaczek w porządku ich powstawania. Różne elementy rękopisu pozwalają wskazać czas jego powstania i twórczynię tej książki, a także proces powstawania i cel pracy. Rękopis ukazuje ambicje twórczyni, środowiska zakonnego i pasję autorki tego pięknego kodeksu.

Słowa kluczowe: karmelitanki bose; historiografia; manuskrypt; zakon krakowski; pamiętnikarstwo; poezja; kronika

Paul Connerton pisząc o sposobach, w jakich przekazywana i podtrzymywana jest pamięć grupy społecznej, jako kluczowy wskazał element przypominania początku, zwłaszcza w sytuacji kiedy „grupa społeczna dokonuje wspólnego wysiłku, żeby zacząć wszystko na nowo”¹, dokonać aktu otwarcia. W kontekście identyfikowanych przez badaczy pamięci metod budowania wspólnoty można spojrzeć na dziejopisarską twórczość polskich zakonnic XVII i XVIII wieku, karmelitanek bosych, i ich kronikarstwo – niezwykle przykładowo kobiecej prozy epoki baroku. Karmelitanki bose pozostawiły wiele form historiograficznych, wśród których za najważniejsze należy uznać kronikarstwo zakonne

---

1 P. Connerton, *Jak społeczeństwa pamiętają*, tłum. M. Napiórkowski, Warszawa 2012, s. 39. Badania nad pamięcią kulturową są wciąż bujnie rozwijającą się gałęzią humanistyki, najnowszą pracą w zakresie staropolszczyzny odwołującą się do tego widzenia przeszłości jest książka M. Prejsa, *Kalwarie polskie. Perspektywa komunikacyjna*, Warszawa 2022.

i żywotopisarstwo². Szczególnym przykładem tego rodzaju piśmiennictwa bosaczek jest rękopis *Księga fundacyj klasztorów karmelitanek bosych prowincyj polskiej Ducha Świętego* znajdujący się w Bibliotece Karmelitanek Bosych w Krakowie nr 255³, którego cel, struktura, autorstwo, oprawa artystyczna i całościowa idea jego twórczyni będą przedmiotem niniejszego artykułu.

Historiografia zakonna karmelitanek bosych jest w skali piśmiennictwa polskiego epoki staropolskiej wyjątkowym zjawiskiem. Kroniki w obrębie zakonu karmelitanek były pisane we wszystkich konwentach, choć obyczaj ten nie był osadzony w regule zakonnej i wynikał raczej z żarliwego naśladowania przez siostry działalności pisarskiej świętej z Ávili, Teresy Wielkiej (Teresa Sánchez de Cepeda y Ahumada, 1515-1582), założycielki i prawodawczyni zakonów karmelitańskich. Charyzmatyczna założycielka pozostawiła *Księgę fundacji*, w której opowiedziała swoim następczyniom dzieje powstania piętnastu klasztorów karmelitańskich, założonych przez nią w latach 1567-1582. Postępując tropem pełnej temperamentu Świętej, również karmelitanki polskie w kolejno powoływanych do życia konwentach utrwały dzieje swoich domów na piśmie.

Historia karmelu żeńskiego rozpoczęła się w Polsce w 1612 roku wraz z przyjazdem do Krakowa czterech bosaczek z Niderlandów: Marii od Trójcy Świętej (klasztor w Brukseli), Małgorzaty od Jezusa i Teresy od Jezusa (klasztor w Mons) oraz Krystyny od św. Michała (klasztor w Lowanium) – i przyjęciem do powstającego klasztoru pw. św. Marcina pierwszej polskiej profeski Jadwigi Stobieńskiej, w zakonie Anny od Jezusa, która w późniejszych latach miała zasłynąć jako mistyczka, mistrzyni nowicjatu, wieloletnia przeorysza klasztoru lubelskiego (1593-1649). Mniszki sprowadziła do Polski Konstancja z Mirowa Bużeńska, żona starosty dobczyckiego. Kolejne klasztory karmelitanek bosych w Rzeczypospolitej powstawały: w Lublinie – klasztor św. Józefa z fundacji Katarzyny z Kretkowskich Ligeziny, wdowy i pierwszej profeski klasztoru, przyjmującej imię Teresy od Jezusa (1624); w Wilnie – klasztor ŚŚ. Józefa i Teresy z fundacji podskarbiego wielkiego litewskiego Stefana Paca i Mariancylli z Rudominów Dusiatyckich Pacowej (1638); we Lwowie – klasztor Matki Boskiej Loretańskiej fundacji Jakuba Sobieskiego i Teofli z Daniłowiczów Sobieskiej (1641); drugi w Lublinie klasztor Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny fundacji Jana Mikołaja Daniłowicza, podskarbiego koronnego i Zofii z Tęczyńskich Daniłowiczowej (1645); w Warszawie – klasztor Ducha Świętego ufundowany przez Jerzego Ossolińskiego, kanclerza wielkiego koronnego i Izabelę

2 A. Nowicka-Struska, *Opowieści szeptane. O bliskości kobiet na podstawie żywotopisarstwa lubelskich karmelitanek bosych*, w: *Ślawa z dowcipu sama wiecznie stoi... Prace ofiarowane Pani Profesor Alinie Nowickiej-Jeżowej z okazji pięćdziesięciolecia pracy naukowej*, red. M. Hanusiewicz-Lavallee, W. Pawlak, Lublin 2018, s. 213-229.

3 W Bibliotece Karmelitanek Bosych w Krakowie prowadzony jest obecnie projekt mający na celu nowe uporządkowanie i inwentaryzację zasobów biblioteki i archiwum. Rękopisom nadawane są nowe sygnatury. Ze względu na to, że nie został on jeszcze zakończony, posługuje się starym numerem sygnatury BKB 255.

z Żurowa Daniłowiczównę Osolińską (1649); klasztor Najświętszego Imienia Maryi w Poznaniu fundacji Jana Mikołaja Daniłowicza, podskarbiego koronnego i Zofii z Tęczyńskich Daniłowiczowej (1665), a na końcu ponownie w Krakowie (1725) – klasztor św. Teresy i św. Jana od Krzyża fundacji Jana Szembeka, kanclerza wielkiego koronnego i Ewy z Leszczyńskich Szembekowej. W ten sposób w epoce staropolskiej w przestrzeni Rzeczypospolitej zaznaczyło swoją obecność kulturową osiem konwentów⁴.

Karmelitanki bose w początkach XVII wieku stanowiły awangardę duchowości i były odzwierciedleniem żarliwości religijnej epoki potrydenckiej. Choć, jak wspomniano, reguła zakonu nie przewidywała spisywania kroniki zakonnej jako obligatoryjnego elementu działalności mniszek, to – jak pokazał czas – praktyka ta stała się istotnym elementem budowania tożsamości karmelitanek. Oprócz jawnego naśladowania świętej z Ávili bosaczkom od początku tworzenia nowego dzieła w Polsce i na Litwie towarzyszyło głębokie przeświadczenie o nowatorstwie własnych wyborów, randze działań pionierek, które powinny zapewnić przyszłym pokoleniom zakonnym pełną wiedzę o pierwszych karmelitankach polskich⁵. Podtrzymywaniu pamięci i trwałości konwentu służyły także bardzo świadome działania archiwistyczne karmelitanek bosych⁶.

Podobnie jak pochodząca z lat 1573-1576 *Księga fundacji* Teresy Wielkiej (wydana po raz pierwszy w 1610 roku)⁷, kroniki polskich konwentów pisane były prostym, potocznym i dalekim od wyrafinowanej erudycji językiem, a ich autorki z pasją relacjonowały najważniejsze wydarzenia domowe. Karmelitanki mieszkaly w małych 21-osobowych wspólnotach, a najczęściej było ich kilkanaście w jednym klasztorze. Liczba ta wynikała ze ścisłej reguły zakonnej⁸. Ich zapiski stanowią przykład pamiętnikarstwa domowego, gdzie bohaterem narracji jest zbiorowość kobiet żyjących we wspólnym domu i w trudnych czasach.

Rolę kroniki domowej założycielka Karmelu oddała w następujących słowach:

W każdym klasztorze niech się znajduje w skrzyni o trzech kluczach jeden egzemplarz niniejszych Konstytucji oraz inne egzemplarze, aby można je było czytać każdego tygodnia

4 O historii zakonu w Polsce zob. B. Wanat, *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605-1975*, Kraków 1979. Karmelitanki lubelskie nazywane były jozafatakami (klasztor św. Józefa) lub poczętkami (klasztor Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny). Te nazwy będą się pojawiać w tekście.

5 Zob. A. Nowicka-Struska, *Za murami klasztoru. Historiografia lubelskich karmelitanek bosych*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica”, 53 (2019), nr 2, s. 79-116.

6 Zob. H. Dudala, „*Hic liber in archivio conventus asservandus*”, czyli o archiwum klasztoru św. Marcina karmelitanek bosych w Krakowie (1612-1655), „Archiwa-Kancelarie-Zbiory”, 2021, nr 12 (14), s. 145-165.

7 W. Ciak, *Wprowadzenie*, w: Teresa od Jezusa, *Księga fundacji (Księga o cnocie posłuszeństwa)*, tłum. D. Wandzioch, W. Ciak, Poznań 2012, s. 7-17.

8 Zob. *Reguła i konstytucje zakonnic karmelitanek bosych Zakonu Naświętszej Panny Maryjej z Góry Karmelu, z włoskiego na polski przetłumaczone*, Kraków, druk. A. Piotrkowczyka, 1635 (prawdopodobnie błąd druku na karcie 1653), k. Cr.

wszystkim siostram razem zebrany, w czasie, jaki matka przeorysza uzna za stosowny, a każda jedna siostra niech wpoi je sobie mocno w pamięć⁹.

Kroniki konwentualne pełniły funkcję księgi domowej, pamiętnika rodzinnego, którego bohaterem była zbiorowość, a autorki najczęściej uczestniczyły w opisywanych wydarzeniach lub też знаły je z bezpośrednich przekazów ustnych¹⁰. Kronikarki nie ujawniały zazwyczaj swojej tożsamości. Znane są jednak imiona niektórych z nich. Pierwszą autorką kroniki krakowskiej klasztoru św. Marcina była Magdalena od Krzyża Hipolitówna; drugiej fundacji krakowskiej – Anna Józefa od Pana Jezusa Rupniewska; kroniki wileńskiej – Katarzyna od Chrystusa Pana Tyszkiewiczówna; lwowskiej – Teresa od Jezusa Marchocka; poznańskiej – Eufrazja od Zwiastowania Najświętszej Marii Panny Pajewska; warszawskiej (części od 1660 roku) – Eufrozyna od Pana Jezusa Jordanówna. Za autorstwem pewnej części kroniki lubelskich jozafatek stała Febronia od Jezusa, a twórczynią zachowanej w BKB 255 kroniki lubelskich początek była Maria Magdalena od Zbawiciela Żaboklicka¹¹. Podobnie jak w pamiętnikarstwie epoki, w zapiski klasztorne włączane był także gatunki egzogenne potwierdzające prawdziwość opowieści – dokumenty, listy¹². Kroniki, choć nie wskazywały bezpośrednio odbiorców, kierowane były do przyszłych pokoleń zakonnych, dla których pionierki i poprzedniczki miały być postaciami wzorcowymi, ukazującymi świętość celu, jakim było założenie konwentu i trwanie w klasztorze. Miały także utwierdzać odbiorczynie w drodze życiowej. Parenetyczne i gatunkowe cechy połączyły dziejopisarstwo zakonne ze staropolskimi formami memuarystycznymi¹³. Początkowe części kronik, tzw. małe kroniki czy „krótkie opisanie fundacji”, miały podniosły i uroczysty charakter. Następujące po nich późniejsze narracje o rokrocznych wydarzeniach w domach klasztornych nieco zmieniały swój ton, a z czasem kroniki stawały się opowieściami o współsiostrach, „pannach na zakon”, nowicjuszach, chorystkach, konwerskach. W naturalnych, gawędowo-dygresyjnych zapiskach zakonnych można odnaleźć

-
- 9 Św. Teresa od Jezusa, *Sprawozdania duchowe; Podniety miłości Bożej; Wołania duszy do Boga; Konstytucje; Sposób wizytowania klasztorów; Dwa pisma humorystyczne; Poezje; Myśli; Listy (wybór)*, tłum. H. Kossowski, wyd. 3, Kraków 1995, s. 200.
- 10 A. Nowicka-Struska, *Za murami klasztoru*, s. 87-88.
- 11 K. Targosz, *Piórem zakonnic. Kronikarki w Polsce XVII wieku o swoich zakonach i swoich czasach*, Kraków 2002, s. 290-291; A. Nowicka-Struska, *Za murami klasztoru. Historiografia lubelskich karmelitanek bosych*, s. 92-95.
- 12 Zob. A. Nowicka-Struska, *Listy w kręgu kulturowym karmelitanek bosych w XVII i XVIII wieku. Ze studiów nad rękopisami z Biblioteki Karmelitanek Bosych*, w: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. 5: *Stulecia XVI-XIX. Nowa perspektywa historycznoliteracka*, red. M. Olma, P. Borek, Kraków 2015, s. 193-214.
- 13 Zob. P. Borek, *Funkcje listów w barokowych dziurach i pamiętnikach*, w: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. 1: *Stulecia XV-XVII*, red. P. Borek, M. Olma, Kraków 2011, s. 279-294; R. Krzywy, *Funkcje komunikacyjne staropolskiego pamiętnika. Na przykładzie zapisków moskiewskich Stanisława Niemojewskiego*, w: *Z dziejów staropolskiego pamiętnikarstwa. Przekroje i zbliżenia*, red. P. Borek, Kraków 2012, s. 125-140; A. Nowicka-Struska, *Za murami klasztoru*, s. 96.

przygodowe opowieści o mniszkach uciekających, podróżujących, znoszących niewygodę *in via*, czy „straszne” opowieści o pożarach i innych zagrożeniach życiowych. Narracje te, wykazujące cechy mikronarracji, w wielu przypadkach mówiły o bohaterkach niepokornych, zbuntowanych, problematycznych, a opowieści-relacje kronikarek stwarzały nieodparte wrażenie, że autorki powtarzają gawędy i ploteczki przekazywane sobie przez kobiety¹⁴. Historiom tym towarzyszyły równocześnie narracje o postaciach wzorcowych, pokornych, realizujących w niemal hagiograficznym stylu najważniejszą cnotę życia zakonnego – posłuszeństwo. W ten sposób kroniki stanowiły transmisję opowieści rodzinnych między zakonnymi pokoleniami¹⁵. Karmelitanki bose były zakonem o ścisłym nakazie milczenia i poskramiania zmysłów. W kontekście tego obostrzenia wewnętrznego opowieści o domu i jego mieszkankach były „rewersem milczenia” towarzyszącego karmelitankom na co dzień.

Do dziś zachowały się kroniki klasztorów karmelitańskich z konwentów: krakowskiego – św. Marcina, lubelskiego – św. Józefa (odpis XX-wieczny, oryginał został spalony w czasie wojny), wileńskiego, część kroniki klasztoru warszawskiego (od 1660 roku). Nie jest znany los kroniki lubelskiej z klasztoru Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny, poznańskiej, lwowskiej (rękopis tzw. kroniki lwowsko-warszawskiej istniał jeszcze w latach 70., obecnie nie są znane jego losy)¹⁶.

Jak wspomniano, kroniki karmelitańskie miały powtarzalną strukturę. Rozpoczęła je część nazywana „krótkim opisaniem” albo „małą kroniką”, w której była opowiedziana trudna droga do fundacji nowego klasztoru – zarówno w sensie metaforycznym, jako przezwyciężanie zewnętrznych przeszkód, jak i *expressis verbis* – jako droga pierwszych fundatorek do nowego miejsca życia¹⁷. Rękopis BKB 255 został pomyślany jako książka rękopiśmienna zbierająca opisy fundacji wszystkich konwentów w Polsce

14 Zob. A. Nowicka-Struska, *Opowieści szeptane*, s. 213-229.

15 Zob. R. Krzywy, *Funkcje komunikacyjne staropolskiego pamiętnika*, s. 125-140; A. Nowicka-Struska, *Za murami klasztoru*, s. 96.

16 Na przełomie XIX i XX wieku Rafał Kalinowski wydał opowieści o karmelitankach bosych, których podstawą były kroniki zakonne *Klasztory karmelitanek bosych w Polsce, na Litwie i Rusi. Ich początek i tulactwo w czasie rozruchów wojennych w XVII wieku. Rzecz osnuta na kronikach klasztornych*. Kraków. Klasztor św. Marcina, wyd. Rafał Kalinowski, druk „Czasu”, Kraków 1904; *Klasztory karmelitanek bosych w Polsce, na Litwie i Rusi. Ich początek i tulactwo w czasie rozruchów wojennych w XVII wieku. Rzecz osnuta na kronikach klasztornych*. Warszawa, wyd. Rafał Kalinowski, druk „Czasu”, Kraków 1902; *Klasztory karmelitanek bosych w Polsce, na Litwie i Rusi. Ich początek i tulactwo w czasie rozruchów wojennych w XVII wieku. Rzecz osnuta na kronikach klasztornych*. Wilno, wyd. Rafał Kalinowski, druk „Czasu”, Kraków 1900; *Klasztory Karmelitanek bosych w Polsce, na Litwie i Rusi. Ich początek, rozwój i tulactwo w czasie rozruchów wojennych w XVII wieku. Rzecz osnuta na kronikach klasztornych*. Lwów-Warszawa, wyd. Rafał Kalinowski, druk „Czasu”, Kraków 1901. W 2012 roku historyk karmelu, Czesław Gil, opublikował kronikę lubelską zachowaną w odpisie z początków XX wieku: *Kronika klasztoru karmelitanek bosych pw. św. Józefa w Lublinie*, oprac. C. Gil, Poznań 2012.

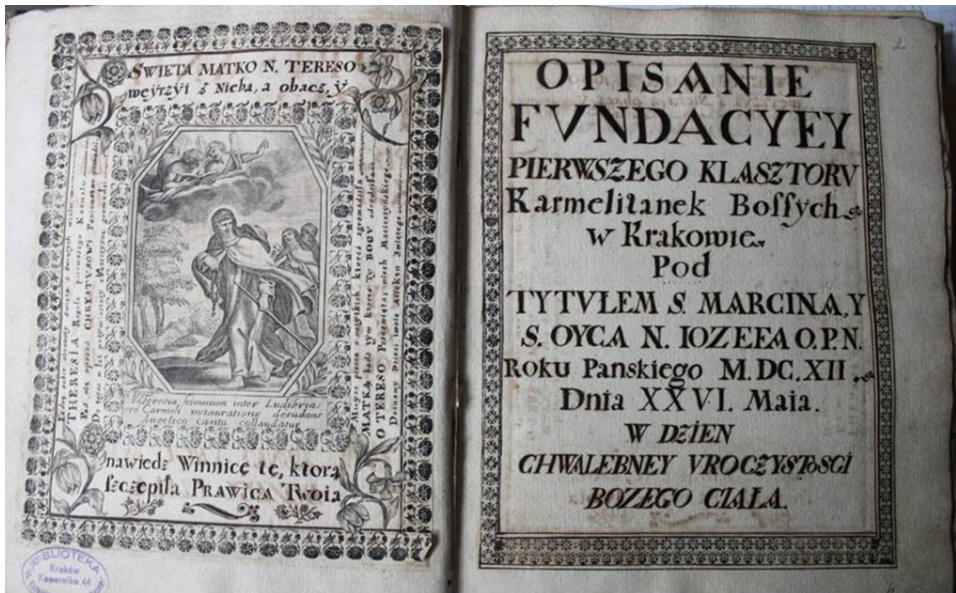
17 A. Nowicka-Struska, *Za murami klasztoru*.

i na Litwie. Jest on niezwykle cenny z wielu względów, m.in. z uwagi na fakt, że przechowane zostały w nim fragmenty kronik zaginionych lub utraconych w późniejszych stuleciach.

Il. 1. Rękopis BKB 255: karta tytułowa.

Źródło: Biblioteka Karmelitanek Bosych w Krakowie.

Il. 2. Rękopis BKB 255: frontyspis i karta tytułowa pierwszej kroniki – krakowskiej.

Źródło: Biblioteka Karmelitanek Bosych w Krakowie.

Rękopis nr 255 BKB (200×160) należy do najpiękniejszych manuskryptów zachowanych w zbiorach karmelitanek bosych w Krakowie¹⁸. Nie wiadomo dokładnie, kiedy powstał. Uwagę przykuwa jego precyzyjnie zaprojektowana karta tytułowa i frontyspis. Wszystkie elementy manuskryptu zdradzają, że został on zaprojektowany jako całościowa, wyjątkowa książka rękopiśmienna.

Strona tytułowa *Księgi fundacyj klasztorów karmelitanek bosych prowincyjnej polskiej Ducha Świętego* z wizerunkiem herbu karmelitańskiego, podobnie jak następujące po niej frontyspis i strona tytułowa pierwszej części książki, mianowicie „krótkiego opisanie” założenia klasztoru krakowskiego św. Marcina, łączą zróżnicowane techniki graficzne. Karmelitanki w swoich rękopisach bardzo często posługiwały się rycinami, kopiersztychami, które posiadały w wielkich ilościach i kolekcjonowały, kontaminując je w przeróżnych konfiguracjach¹⁹. Strona tytułowa kodeksu została obramowana wklejoną, wyciętą z nieznanego druku bordiurą. Podobnie została zaprojektowana z ozdobną listwą strona ty-

18 O sztuce pisania i artyzmie karmelitańskich rękopisów zob. A. Nowicka-Struska, *Rękopisy karmelitanek bosych w XVII i XVIII wieku Ekspresja artystyczna i sztuka pisania*, w: *Marginalia w książce dawnej i współczesnej*, red. B. Mazurkowska, Katowice 2019, s. 247-263.

19 Zob. *Wprowadzenie*, w: R. Grześkowiak, J. Gwóźdź, A. Nowicka-Struska, *Karmelitańskie adaptacje „Pia desideria” Hermana Hugona z XVII i XVIII wieku*, Lublin 2020 (Lubelska Biblioteka Staropolska. Series Nova, t. 4), s. 3-37.

tułowa opisanie fundacji klasztoru krakowskiego św. Marcina. Ten sposób ozdobienia książki wykorzystano także w poprzedzającej krakowskie „krótkie opisanie” przedmowie (k. 3). W górnej części strony tytułowej zamieszczono precyzyjnie wycięty drukowany wizerunek Świętej Rodziny z ręcznie wyzłoconymi nimbami. Do postaci dorysowano schematyczne obrazy dwóch budynków symbolizujących zapewne domy klasztorne, a w tle daleki pejzaż. Zaawansowane artystycznie sylwetki Józefa, Maryi i młodego Jezusa – w gęsto pofałdowanych szatach, uchwycone w ruchu, kontrastują z prostymi bryłami podobnych do siebie, ale różniących się szczegółami budynków. Nie jest znane pochodzenie grafiki przedstawiającej Maryję, Jezusa i Józefa. W centralnej części usytuowany jest tytuł wykaligrafowany zróżnicowanym liternictwem, otoczony faliście przebiegającymi wstęgami. Pod częścią tytułową wypisano notę proveniencyjną, z której wynika, że kodeks należał do konwentu św. Marcina w Krakowie – najstarszego karmelitańskiego klasztoru żeńskiego w Polsce. Można tu nadmienić, że zapis ten prawdopodobnie został umieszczony jakiś czas po powstaniu księgi, a co za tym idzie – nie należał do pierwotnego projektu manuskryptu, gdyż analogiczne wpisy proveniencyjne wykonane tą samą ręką figurują w wielu rękopisach znajdujących się w zbiorach karmelitanek w Krakowie. W dolnej części strony tytułowej autorka rękopisu wyrysowała precyzyjnie herb karmelitański. Podobne rozwiązanie, jeśli chodzi o usytuowanie i cechy rysunku herbu, można odnaleźć w innym rękopisie historiograficznym karmelitanek krakowskich, kodeksie nr 253: „Księżde, w której są krótko opisane żywoty i cnoty zmarłych zakonniczek bosych” (podobieństwo dotyczy również bordiury i usytuowania z dwóch stron herbu daty).

Poszczególne „krótkie opisanie” czy też tzw. małe kroniki zostały w zbiorze uszeregowane zgodnie z czasem powstawania kolejnych konwentów, tzn. że zbiór rozpoczyna narracja dotycząca konwentu św. Marcina w Krakowie. Tej części towarzyszy wyjątkowy frontyspis. Jego analiza wskazuje powinowactwa kodeksu z innymi rękopisami karmelitańskimi.

Frontyspis, podobnie jak strona tytułowa, jest precyzyjną kompozycją elementów graficznych, drukowanych, rysunku, zróżnicowanego liternictwa i tekstów literackich. W centralnej części strony został wklejony wizerunek św. Teresy pochodzący z rytowniczej serii żywota Świętej. Zbiór obrazów został wykorzystany w druku *Vita effigiata et exercizi affettivi di S. Teresa di Giesù maestra di celeste dottrina, per il giorno della sacra comunione esposta in epilogo alla pietà delle persone devote della serafica vergine, con rime del signor'abbate* 1670 roku²⁰. Rytowana narracja o życiu św. Teresy stanowiła tu ilustracyjny element części druku – cyklu sonetów: *Rime sopra la vita di s[ancta] Teresa*

20 *Vita effigiata et exercizi affettivi di S. Teresa di Giesù maestra di celeste dottrina, per il giorno della sacra comunione esposta in epilogo alla pietà delle persone devote della serafica vergine, con rime del signor'abbate*, Roma 1670.

(s. 111-295), co pozwala spojrzeć na tę kompozycję słowno-obrazową w kontekście emblematyki barokowej. W zbiorze włoskim każdorazowo mamy do czynienia z obrazem, lemmą stanowiącą skrót treści następującego po niej sonetu. Obraz wykorzystany przez autorkę – projektantkę omawianego rękopisu – pochodzi właśnie z tego włoskiego druku. Zamieszczony tu wizerunek św. Teresy stanowił ilustrację do sonetu rozwijającego podpis na rycinie: „Sancta virgo Teresia hominum inter ludibria pro Carmeli instauratio-
ne desudans caelitus angelico cantu collaudatur” (s. 258).

Autorka strony tytułowej manuskryptu karmelitanek bosych otoczyła wizerunek Świętej tekstem układającym się we fragment poetycki:

Jednę sobie obrawszy świętą z świętych wielu
Terezyja regułę pierwszego Karmelu,
Po nią wprzód Chrystusowi panieństwo prowadzi,
Do niejż potym w lat cztery mężczyznę gromadzi.
Miejże pieczę o wszystkich, któreś zgromadziła,
Matką bądź tym, któreś ty Bogu odrodziła.
O Tereso przeświętaż, niech macierzyńskiego
Doznamy, dzieci twoje, afektu świętego.
Święta matko Tereso, wejrzyj z nieba,
obacz i nawiedź winnicę tę,
którą szczepiła prawica twoja.

Fragment ten, poza ostatnimi trzema wersami, łączy powinowactwo z jeszcze innym rękopisem karmelitańskim, zatytułowanym *Żywot serafickiej panny Teresy świętej*²¹. Tekst zachowany jest w dwóch przekazach Biblioteki Karmelitanek Bosych nr 4 i nr 38. Ostatni manuskrypt – BKB 38 – również został zaopatrzony przez swoje twórczynię w obrazy pochodzące ze wspomnianego druku włoskiego, a sam rymowany żywot Świętej jest inspirowany sonetami *Rime sopra la vita di sancta Teresa*. Autorka frontyspisu kodeksu 255 twórczo wykorzystała materiał z druku włoskiego i polskiego przekładu *Żywotu serafickiej panny Teresy świętej*. Zastosowany przez twórczynię frontyspisu fragment poetycki nie był ani we włoskim oryginale, ani w translacji polskiej komentarzem do użytego przez nią obrazu, ale ilustrował inną grafikę, w cyklu noszącą numer 6, z łacińską inskrypcją: „S[ancta] Teresia primaevam Carmeli regulam anno 1559 amplexatur, eamq[ue] virginibus anno 1562 tradit ac viris religiosus anno 1568 tradit observandam” (w oryginale

21 Edycję tego tekstu przygotowała Natalia Czerniak (w druku), na związek rękopisu z drukiem włoskim zwróciła uwagę wcześniejsza wydawczyni części żywotu, M. Nawrocka-Berg, która jednak błędnie wskazała datę wydania i źródło jako *Vita effigiata della serafica vergine s[ancta] Teresa di Gesu* (1716). Zob. też, *Osiemnastowieczny żywot serafickiej panny Teresy świętej ze zbiorów sióstr karmelitanek bosych*, „Barok”, 12 (2005), nr 2 (24), s. 145-156.

obraz na s. 193). Na koniec można dodać, że wpisując tekst fragmentu żywotu we frontysepis, karmelitanka nieznacznie odkształciła przez inwersję brzmienie właściwe *Żywotu serafickiej panny* oraz dodała ostatnie trzy wersy, wyraźnie słabiej dotrzymujące rytmu poprzedzającym wersom. To przetworzenie będącego już wówczas najwyraźniej w obiegu tekstu literackiego nie jest jedynym miejscem wskazującym na kreatywne ambicje twórczyni. Wokół złożonego zróżnicowanym liternictwem tytułu zostały zamieszczone cienkie wstążki, na których można odnaleźć kolejny poetycki tekst:

Jezu, Maria, Józef karmelu obrono,
 Osobności pociecho, czystości korono,
 Błogosław sługom twoim, błogosław każdemu
 Sercu tobie w niewolę wiecznie oddanemu,
 Aby Boskiej miłości ogniami gorzało
 Zgorzałe wdzięczną Bogu ofiarą się stało.

Z zastosowanych tu sześciu wersów poetyckich trzy ponownie pochodzą z *Żywota serafickiej panny Teresy świętej*. O ile jednak fragment: „Błogosław sługom twoim, błogosław każdemu / Sercu tobie w niewolę wiecznie oddanemu” pochodzi z emblematu 17 z mottem: „S[ancta] Teresia, satagens Deiparae Virgini, summos honores in terris tribui, eandem in caelis coronatam digna fuit intueri” (w. 15-16), to dwa ostatnie wersy: „Aby Boskiej miłości ogniami gorzało, / Zgorzałe wdzięczną Bogu ofiarą się stało”, są przetworzeniem fragmentu emblematu 1 z mottem: „B[eata] v[irgo] Teresia septem annos nata, Sancti Spiritus ductu ad Mauros pergit, martyrii, ac [in]fidelium salutis cupidiss[im]a”, ustępu mającego tu brzmienie: „Żeby Boskiej miłości ogniami gorzało, Zgorzało, Bogu wdzięczną ofiarą się stało” (w. 5-6). Wykorzystanie fragmentów poetyckiego żywotu Świętej przez autorkę rękopisu historiograficznego pokazuje, że dom karmelitanek bosych od św. Marcina był twórczym środowiskiem, a połączenie tych dwóch manuskryptów rzuca światło na datowanie żywotu św. Teresy.

Autorka – wykonawczynie omawianego kodeksu – połączyła różne przekazy, druki, rękopisy, obrazy we właściwy sobie i projektowi sposób. Ostatnim elementem twórczego przetworzenia materiału na potrzeby frontysepisu tego pięknego manuskryptu jest dodanie ornamentów florystycznych. W oryginalnym obrazie z druku włoskiego w rogach karty zostały umieszczone cztery kwiatki ozdabiające ośmiokątne obramowanie wizerunku św. Teresy. Zakonna kompilatorka uznała prawdopodobnie ten ornament za niewystarczający, a ich przekaz wzmocniła, dodając dodatkowe kwiaty wycięte z zupełnie innego druku – róże, tulipany i zonkile.

Manuskrypt zawiera krótkie opisy fundacji klasztorów bosaczek w porządku ich powstawania: Kraków (1612) k. 3-14, Lublin św. Józefa (1624) k. 15-45, Wilno (1638) k. 46-91, Lwów (1642) k. 92-117, Lublin Niepokalanego Poczęcia (1646) k. 118-123,

Warszawa (1649) k. 124-149, Poznań (1665) k. 150-173. Kolejne krótkie kroniki pisały różne kopistki. Cztery z nich zostały przepisane przez jedną kopistkę. Grafia pierwszej, krakowskiej kroniki klasztoru św. Marcina jest odmienna od kolejnych wpisów, można ją nazwać „ręką pierwszą”. Kronika lubelska klasztoru św. Józefa spisana została ręką drugą. Następujące po niej kroniki: wileńska, lwowska, warszawska i druga lubelska przepisała inna osoba (ręka trzecia), a zapis ostatniej, poznańskiej, pochodzi od słynnej lubelsko-poznańskiej kopistki, Agnieszki od Pana Jezusa Baranka, która zamieściła na końcu tekstu dedykację i podpisała się. Fragmenty stanowiące części inicjujące kroniki domowe konwentów musiały być skopiowane ze wszystkich kronik zakonnych domowych prowincji na użytek zbioru i przesłane do macierzystego klasztoru św. Marcina w Krakowie.

Nie jest znana data powstania zbioru BKB 255, jednak różne elementy rękopisu pozwalają na wskazanie możliwego czasu jego spisania. Pierwszą przesłanką przybliżającą datację jest związek manuskryptu z osobą wielokrotnej przeoryszy krakowskiej od św. Marcina Cecylii Teresy od Ofiarowania Najświętszej Marii Panny. Identyfikuje ją wpis przy dolnej krawędzi karty tytułowej: „Ta książka sporządzona jest pracą namilszej siostry Cecylii Teresy od Ofiarowania Panny Naś[więtszej] karmelitaneki bosy konwentu krakowskiego, za którą proszę o modlitwy ś[więte]. S.A.K od P.J.”, co oznacza: Siostra Antonina Klara od Pana Jezusa, Cecylia Teresa od Ofiarowania Najświętszej Marii Panny, Anna Petronela Zacherlanka (1685-1772), córka kupca, rajcy krakowskiego, wstąpiła do zakonu w 1701 roku, mając zaledwie 16 lat. W klasztorze św. Marcina była ceniona i sześć razy pełniła funkcję przeoryszy. Musiała być sprawną kopistką, bo pozostały po niej rękopisy (BKB 70, 201, 207), które przepisała dla nowo powstającego klasztoru krakowskiego na Wesołej²². Antonina Klara od Jezusa, Maryi i Józefa, Klara Rodecka (ok. 1688-1740)²³ była jej rówieśnicą, zamieszkującą w klasztorze św. Marcina od 1711 roku.

Analiza pisma kodeksu pozwala wysunąć stwierdzenie, że to autorka adnotacji o siostrze Cecylii Teresie od Ofiarowania Najświętszej Panny, Antonina Klara od Jezusa, Maryi i Józefa („w świecie” Klara Rodecka) przepisała „Opisanie fundacyi...” pierwszego konwentu św. Marcina. Jej ręką są dopisane na stronie tytułowej informacje proweniencyjne, mówiące o przynależności kodeksu do księgozbioru tego klasztoru. Kluczowa jednak rola w powstaniu rękopisu przypadła wskazywanej w adnotacji przez Antoninę Klarę od Jezusa matce Cecylii Teresy od Ofiarowania Najświętszej Panny. Do niej należało autorstwo ozdobnej karty tytułowej manuskryptu i frontyspisu. Zapewne była także pomysłodawczynią całości. Porównując przepisane jedną ręką „krótkie opisanie” klasztorów: wileńskiego, warszawskiego, drugiego lubelskiego i lwowskiego oraz zachowane w BKB rękopisy nr 201, 207, można wnioskować, że to ona przepisała także przesłane do

22 Zob. C. Gil, *Słownik polskich karmelitanek bosych 1612-1914*, Kraków 1999, s. 44.

23 Tamże, s. 45.

klasztoru św. Marcina opisy fundacji tych konwentów. Zbieżność stylistyczną wykazują też stosowane przez nią w rękopisie BKB 255 (karta tytułowa, frontysepis, część warszawska) i rękopisach 201, 207, a także w innych miejscach rękopisu 255 ozdobne majuskuły. Cecylię Teresę od Ofiarowania Najświętszej Panny, Annę Petroneę Zacherlanę, można uznać za pomysłodawczynię i główną wykonawczynię jednego z najpiękniejszych rękopisów karmelitanek bosych, skrupulatnie kompilującą materiały graficzne i przetwarzającą dostępne, będące w obiegu karmelitańskim teksty literackie.

Treść rękopisu pozwala przybliżyć czas jego powstania. Znamienne jest, że do zbioru nie została dodana kronika klasztoru św. Teresy od Jezusa i św. Jana od Krzyża na Wesołej w Krakowie, do którego introdukcja miała miejsce w 1725 roku. Fakt ten wskazuje, iż manuskrypt, którego celem było zebranie opisów fundacji wszystkich klasztorów w Rzeczypospolitej, powstał przed tą datą, ale nie jest to jedyna przesłanka datowania zbioru.

Kolejnym elementem istotnym dla datowania rękopisu jest detal zawarty w zapiskach historiograficznych wewnątrz rękopisu. Na kartach 118-123 została zapisana inicjalna część kroniki klasztoru Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Lublinie – „Krótkie opisanie fundacyj klasztoru karmelitanek bosych w Lublinie pod tytułem Najśw[iętszej] P[anny] Maryjej Niepokalanego Poczęcia”. Obecnie jest to jedyny, zachowany fragment kroniki lubelskich karmelitanek od Niepokalanego Poczęcia. Zapis, jak wszystkie „krótkie opisanie”, jest kopią fragmentu, który zwyczajowo rozpoczynał tego rodzaju księgę domową, spoczywającą w każdym konwencie karmelitańskim, jako jeden z najważniejszych dokumentów klasztornych, w skrzyni „o trzech kluczach”²⁴. Odpis na potrzeby zbioru BKB 255 został wykonany z oryginału przez lubelską karmelitankę. Kopistka wniosła wówczas do tekstu kroniki pewne poprawki. Świadczy o tym niewielkie wtrącenie odnoszące się do kościoła poczętek: „Przyszedłszy na miejsce, w kościółku, natenczas jeszcze drewnianym” (k. 122). Z kroniki wynika, że wyznaczone na nową fundację zakonnice starały się wprowadzić do nowej siedziby jak najszybciej. Jednak ich tymczasowy kościół w 1649 roku był drewniany. Stan ten trwał stosunkowo długo, bo konsekracja murowanego kościoła miała miejsce dopiero w 1721 roku, właśnie w domniemanym okresie powstawania rękopisu BKB 255. Można zatem stwierdzić, że odpisu dokonała karmelitanka żyjąca na początku XVIII wieku w czasie istnienia już murowanej świątyni. Zakonnica ta przepisała z kroniki domowej tekst, uzupełniając go o aktualne dane na temat kościoła, i wysłała fragment do Krakowa²⁵.

Ostatnie zawarte w kodeksie „krótkie opisanie” pochodzi z Poznania. Zostało zakończone dedykacją kopistki i słynnej w środowisku karmelitańskim twórczyni ksiągczek

24 H. Dudala, „*Hic liber in archivio conventus asservandus*”, s. 153-155.

25 A. Nowicka-Struska, *Kronika klasztoru karmelitanek bosych pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Lublinie* [edycja w druku].

rękopiśmiennych, Agnieszki od Pana Jezusa Baranka, Konstancji Iżyckiej, bosaczki lubelskiej, fundatorki konwentu wielkopolskiego. Dedykacja brzmi: „W[ielebnej] matce naszej, najmilszej matce Annie od Pana Jezusa, k[armelitance] b[osej] z klasztoru poznańskiego, córki i sługi, karm[elitanki] bose ofiarują, i ta grzeszna Agnieszka a Jesu”. Agnieszka od Pana Jezusa (1636-1723) niemal do śmierci była aktywna, również jako kopistka i pisarka. Znana jest jej kaligraficzna dedykacja książki dla karmelitanek krakowskich z 1718 roku, którą wykonała, mając 82 lata (!)²⁶. Wspomniana w dedykacji Anna od Pana Jezusa, Dorota Brzezińska, zmarła w 1709 roku²⁷. Zestawienie wszystkich powyższych danych na temat rękopisu BKB 255: adnotacji Antoniny Klary od Jezusa, Maryi i Józefa (w klasztorze od 1711 roku), daty konsekracji murowanego kościoła Niepokalanego Poczęcia w Lublinie (1721) oraz rozpoczęcia działalności klasztoru krakowskiego na Wesołej (1725), którego istnienia kodeks nie zdradza, a także daty śmierci wspomianej jako żywej współsiostry Anny od Pana Jezusa, nie pozwalają jednoznacznie określić daty powstania manuskryptu. Gdyby rękopis powstał przed 1709 rokiem (śmierć Anny od Pana Jezusa), nie mogłaby się w nim znaleźć informacja o wymurowaniu kościoła lubelskiego (1721). Wobec wszystkich zaprezentowanych danych wypada uznać, że twórczyni książki opracowywała manuskrypt pomiędzy 1721 a 1725 rokiem, dysponując wcześniej wykonaną kopią „krótkiego opisanie” kroniki poznańskiej, przepisanej przed 1709 rokiem. Wydaje się ponadto, że praca ta nie została ukończona, na co wskazuje odmienność grafii kroniki poznańskiej, nieprzepisanej przez autorkę zbioru, i kroniki krakowskiej, dość niedbale i pospiesznie dodanej do rękopisu najprawdopodobniej przez Antoninę Klarę od Jezusa, Maryi i Józefa.

Manuskrypt BKB 255 powstał jako pewien projekt historiograficzny, łączący przepisane na jego potrzeby „krótkie opisanie” konwentów karmelitanek bosych. Te części ksiąg domowych zostały nieznacznie dopasowane czy przeredagowane na potrzeby rękopisu. Świadczy o tym nie tylko przedstawione powyżej wtrącenie o wymurowaniu kościoła Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny, lecz także niewielki ustęp z kroniki pierwszego klasztoru lubelskiego, konwentu św. Józefa. Struktura kroniki, pozycja narratora oraz zamknięcie rozdziału szóstego wskazują na to, że to „krótkie opisanie” z księgi lubelskiej tworzyło sześć pierwszych rozdziałów odnoszących się do wydarzeń z lat 1621-1624. Część ta w rękopisie krakowskim została jednak rozszerzona. Jako siódmy rozdział „krótkiego opisanie” w BKB 255 został dołączony fragment traktujący o wydarzeniach z lat 30., w oryginale kroniki usytuowany jako rozdział osiemnasty (sic!): *O budowaniu nowego klasztoru i wprowadzeniu nas do niego przez różne osoby*, opisujący ostateczne

26 *Żywoty i nauki pustelników świętych zachodnich*, BKB nr 72.

27 Czesław Gil podaje 1706 rok, ale w rękopisie, z którego korzystał, figuruje data późniejsza (1709). Por. C. Gil, *Słownik polskich karmelitanek bosych*, s. 188.

wybudowanie klasztoru murowanego w Lublinie. Nowa redakcja „krótkiego opisanja” pokazuje, że ta lubelska część została na potrzeby powstającej książki o dziejach karmelu polskiego przekomponowana²⁸.

Zachowane kroniki karmelitanek bosych nie zostały doprowadzone do czasów kasat zakonnych. Urywają się nagle, niekiedy w pół słowa. Pisania kroniki wileńskiej zaprzestano w 1659 roku, lubelskiej od św. Józefa – w 1701 roku, krakowskiej od św. Marcina – w 1710 roku, koniec kroniki warszawskiej nastąpił w 1720 roku. Trudno jednak nie odnieść wrażenia, że pierwotny entuzjazm historiograficzny karmelitanek, nakazujący im ze szczegółami prowadzić narrację rok po roku, żar charakterystyczny dla pierwszych pokoleń zakonnych, na początku XVIII wieku wygasł²⁹ (co pokazuje m.in. analiza kroniki lubelskiej)³⁰. Niewykluczone, że projekt Cecylii Teresy od Ofiarowania Najświętszej Panny przypominający początki domów karmelitańskich, odwołujący się do historii pionierek karmelu służył wskrzeszeniu tego minionego entuzjazmu. Piękna forma rękopiśmienna miała podkreślać nadzwyczajną rangę opisanych w księdze wydarzeń i zapewnić trwałość pamięci mieszkanki konwentu krakowskiego. Z pewnością rękopis Cecylii Teresy od Ofiarowania Panny Przenajświętszej miał konserwować wartości i wzmacniać parenetyczny, wychowawczy oraz formacyjny przekaz „małych kronik”. Sama Zacherlanka, domniemana autorka rękopisu, jak podaje późniejsza Krótka kronika karmelitanek bosych na Wesołej w Krakowie, była bardzo zaangażowana w utrwalanie dziedzictwa karmelitanek na piśmie, czego świadectwo dała tuż przed powstaniem ostatniego konwentu polskiego doby staropolskiej, klasztoru krakowskiego na Wesołej:

Druga siostra, Cecylia Teresa od Ofiarowania Panny Przenajświętszej, także pracowała z afektem [...], osobliwie księgi klasztorne sporządzając, Regulę i inne potrzebne przepisując egzercycyje i inne duchowne ćwiczenia nasze zakonne dając odprawować, instrukcye, dyscyplizki, obyczaje i inne księgi, tych ksiąg, co były zbyte, za zezwoleniem Zgromadzenia przez Kapitułę wokalną z biblioteki klasztornej udzielając, podpisując, i co mogła widzieć służącego do ducha zakonu naszego potrzebnego, dniem i nocą wielką pracą i usilnie pracując, i inne rzeczy, osobliwie do robaryi sporządzając i przed introdukcją układając, mało nie wszystkie rzeczy z pomocą innych siostr³¹.

Uwijająca się jak pszczela robotnica Cecylia Teresa od Ofiarowania Najświętszej Panny musiała być bardzo zajęta na długo przed introdukcją swoich współsióstr do nowego domu. Być może sumariusz fundacji karmelitańskich, wyraźnie nastawiony na przyszłe pokolenia

28 Zob. A. Nowicka-Struska, *Za murami klasztoru*, s. 89-90.

29 Zob. też, *Duchowość i piśmiennictwo karmelitańskie w Polsce XVII i XVIII wieku*, w: *Drogi duchowe katolicyzmu polskiego XVII wieku*, red. A. Nowicka-Jeżowa, Warszawa 2016, s. 344-393.

30 Tamże.

31 *Klasztory karmelitanek bosych [...] Kraków*, s. 272.

karmelitanek, sukcesorki zakorzenionego już w krajobrazie duchowym Rzeczypospolitej karmelu, był również szykowany jako wyposażenie nowego konwentu, a książka ta miała zapewnić przyszłym nowicjuszkom na Wesołej możliwość kontaktu z zakonnymi poprzedniczkami. A może właśnie te, wymienione przez kronikarkę, zajęcia nie pozwoliły jej ukończyć realizowanego projektu. Niepodważalny jednak jest fakt, że rękopis ukazuje ambicje twórczyni, środowiska zakonnego i pasję autorki tego pięknego manuskryptu.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Biblioteka Karmelitanek Bosych w Krakowie

BKB, sygn. 4: Żywot serafickiej panny Teresy świętej.

BKB, sygn. 38: Żywot serafickiej panny Teresy świętej.

BKB, sygn. 72: Żywoty i nauki pustelników świętych zachodnich.

BKB, sygn. 255: *Księga fundacyj klasztorów karmelitanek bosych prowincyjey polskiej Ducha Świętego*.

ŹRÓDŁA WYDANE

Klasztory Karmelitanek Bosych w Polsce, na Litwie i Rusi. Ich początek i tułactwo w czasie rozruchów wojennych w XVII wieku. Rzecz osnuta na kronikach klasztornych. Kraków. Klasztor św. Marcina, wyd. R. Kalinowski, druk „Czasu”, Kraków 1904.

Klasztory Karmelitanek Bosych w Polsce, na Litwie i Rusi. Ich początek i tułactwo w czasie rozruchów wojennych w XVII wieku. Rzecz osnuta na kronikach klasztornych. Warszawa, wyd. R. Kalinowski, druk „Czasu”, Kraków 1902.

Klasztory Karmelitanek Bosych w Polsce, na Litwie i Rusi. Ich początek i tułactwo w czasie rozruchów wojennych w XVII wieku. Rzecz osnuta na kronikach klasztornych. Wilno, wyd. R. Kalinowski, druk „Czasu”, Kraków 1900.

Klasztory Karmelitanek Bosych w Polsce, na Litwie i Rusi. Ich początek, rozwój i tułactwo w czasie rozruchów wojennych w XVII wieku. Rzecz osnuta na kronikach klasztornych. Lwów – Warszawa, wyd. R. Kalinowski, druk „Czasu”, Kraków 1901.

Kronika klasztoru Karmelitanek Bosych pw. św. Józefa w Lublinie, oprac. C. Gil, Poznań 2012.

Reguła i konstytucje zakonnic karmelitanek bosych Zakonu Naświętszej Panny Maryjey z Góry Karmelu, z włoskiego na polski przetłumaczone, Kraków, druk. A. Piotrkowczyka, 1635.

Św. Teresa od Jezusa, *Sprawozdania duchowe; Podniety miłości Bożej; Wołania duszy do Boga; Konstytucje; Sposób wizytowania klasztorów; Dwa pisma humorystyczne; Poezje; Myśli; Listy (wybór)*, tłum. H. Kossowski, wyd. 3, Kraków 1995.

Vita effigiata et essercizi affettivi di S. Teresa di Giesu maestra di celeste dottrina, per il giorno della sacra comunione esposta in epilogo alla pietà delle persone devote della serafica vergine, con rime del signor'abbate, Roma 1670.

OPRACOWANIA

- Borek P., *Funkcje listów w barokowych diariuszach i pamiętnikach*, w: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. 1: *Stulecia XV-XVII*, red. P. Borek, M. Olma, Kraków 2011, s. 125-140.
- Ciak W., *Wprowadzenie*, w: Teresa od Jezusa, *Księga fundacji (Księga o cnocie posłuszeństwa)*, tłum. D. Wandzioch, W. Ciak, Poznań 2012, s. 7-17.
- Connerton P., *Jak społeczeństwa pamiętają*, tłum. M. Napiórkowski, Warszawa 2012.
- Dudała H., „*Hic liber in archivio conventus asservandus*”, czyli o archiwum klasztoru św. Marcina karmelitanek bosych w Krakowie (1612-1655), „*Archiwa-Kancelarie-Zbiory*”, 2021, nr 12 (14), s. 145-165.
- Gil C., *Słownik polskich karmelitanek bosych 1612-1914*, Kraków 1999.
- Krzywy R., *Funkcje komunikacyjne staropolskiego pamiętnika. Na przykładzie zapisków moskiewskich Stanisława Niemojewskiego*, w: *Z dziejów staropolskiego pamiętnikarstwa. Przekroje i zbliżenia*, red. P. Borek, Kraków 2012, s. 125-140.
- Nawrocka-Berg M., *Osiemnastowieczny żywot serafickiej pannej Teresy świętej ze zbiorów siostr karmelitanek bosych*, „*Barok*”, 12 (2005), nr 2 (24), s. 145-156.
- Nowicka-Struska A., *Duchowość i piśmiennictwo karmelitańskie w Polsce XVII i XVIII wieku*, w: *Drogi duchowe katolicyzmu polskiego XVII wieku*, red. A. Nowicka-Jeżowa, Warszawa 2016, s. 344-393.
- Nowicka-Struska A., *Kronika klasztoru Karmelitanek Bosych pw. Niepokalnego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w Lublinie* [edycja w druku].
- Nowicka-Struska A., *Listy w kręgu kulturowym karmelitanek bosych w XVII i XVIII wieku. Ze studiów nad rękopisami z Biblioteki Karmelitanek Bosych*, w: *Epistolografia w dawnej Rzeczypospolitej*, t. 5: *Stulecia XVI-XIX. Nowa perspektywa historycznoliteracka*, red. M. Olma, P. Borek, Kraków 2015, s. 193-214.
- Nowicka-Struska A., *Opowieści szeptane. O bliskości kobiet na podstawie żywotopisarstwa lubelskich karmelitanek bosych*, w: *Stawa z dowcipu sama wiecznie stoi... Prace ofiarowane Pani Profesor Alinie Nowickiej-Jeżowej z okazji pięćdziesięciolecia pracy naukowej*, red. M. Hanusiewicz-Lavallee, W. Pawlak, Lublin 2018, s. 213-229.
- Nowicka-Struska A., *Rękopisy karmelitanek bosych w XVII i XVIII wieku. Ekspresja artystyczna i sztuka pisania*, w: *Marginalia w książce dawnej i współczesnej*, red. B. Mazurkova, Katowice 2019, s. 247-263.
- Nowicka-Struska A., *Za murami klasztoru. Historiografia lubelskich karmelitanek bosych*, „*Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Litteraria Polonica*”, 53 (2019), nr 2, s. 79-116.
- Prejs M., *Kalwarie polskie. Perspektywa komunikacyjna*, Warszawa 2022.
- Targosz K., *Piórem zakonnicy. Kronikarki w Polsce XVII wieku o swoich zakonach i swoich czasach*, Kraków 2002.
- Wanat B., *Zakon Karmelitów Bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605-1975*, Kraków 1979.
- Wprowadzenie*, w: R. Grześkowiak, J. Gwóźdźnik, A. Nowicka-Struska, *Karmelitańskie adaptacje „Pia desideria” Hermana Hugona z XVII i XVIII wieku*, Lublin 2020, s. 3-37.